

6. A dohányzásellenőrzés költségei és következményei

ANNAK ellenére, hogy a dohányzás az egész világon fenyegeti az egészséget, sok kormányzat – különösképpen a kis- és közepes jövedelmű országokban – eddig nem tett jelentős intézkedéseket az áldozatok számának csökkentése érdekében. Néha ez azért van mert a fenyegetés mértékét alábecsülik vagy azért mert tévesen azt gondolják, hogy úgymint csak keveset lehet tenni a fogyasztás csökkentése érdekében. Azonban sok kormány azért tétovázott a cselekvéssel mert aggódott, hogy a dohányzásellenőrzésnek nemkívánatos gazdasági következményei lesznek. Ebben a fejezetben a dohányzásellenőrzésnek a gazdaságra és az egyénre való hatásával kapcsolatos néhány általános aggályt ismertetünk, majd megvizsgáljuk a beavatkozások költséghatékonyságát.

Károsítja-e a dohányzásellenőrzés a gazdaságot?

A következőkben az általánosan elterjedt aggályok közül néhányat a leggyakrabban feltett kérdésekre adott válaszok formájában vitatunk meg.

Ha csökken a dohány iránti kereslet akkor sok munkahely fog megszűnni?

A kormányok dohánnyal kapcsolatos inaktivitásának fő oka az, hogy félnek attól, hogy munkanélküliséget hoznak létre. Ez a félelem főként a dohányipar azon érveléséből származik, hogy a dohányzásellenőrzési intézkedések világszerte több millió munkahely elvesztését fogják eredményezni. Azonban az érvek és az alapul szolgáló adatok közelebbi vizsgálata azt jelzi, hogy a dohányzásellenőrzésnek a foglalkoztatásra gyakorolt negatív hatását nagymértékben túlbecsülték. A dohánytermesztés csupán egy kis rész jelent a legtöbb gazdaságban. A dohánytermesztéstől erősen függő néhány mezőgazdasági ország kivételével nem lenne *nettó* munkahelyvesztés, és talán még munkahelyek száma növekedne is akkor, ha a globális dohányfogyasztás csökken. Ez azért van, mert a dohányra költött pénzeket más árucikre és termékekre költenék és ezáltal több munkahely teremődne. Még az a maroknyi dohányfüggő gazdaság is elég nagy piaccal rendelkezne ahhoz, hogy biztosítsa a gazdálkodók munkahelyeit sok évre előre még a fokozatosan csökkenő kereslet ellenére is.

A dohányipar becslése szerint világszerte 33 millió ember foglalkozik dohánytermesztéssel. Ez a szám tartalmazza az idénymunkásokat, a részmunkaidőben dolgozókat valamint a gazdák családtagjait. Azokat a gazdákat is tartalmazza akik a dohányon kívül más terményeket is termelnek. A teljes létszámból 15 millió van Kínában és 3,5 millió Indiában. Zimbabwében mintegy 100000 munkás dolgozik a dohánygazdaságokban. Viszonylag kicsi de azért jelentős a foglalkoztatottak száma a nagyjövedelmű országokban is: Az Egyesült Államokban például 120000 dohánytermelő gazdaság van, és az Európai Unióban 135000 főként kis gazdaság Görögországban, Olaszországban, Spanyolországban és Franciaországban. A dohányipar gyártási részén kevés a munkahely mivel a gyártás nagyon gépesített.

A legtöbb országban a dohánygyártási munkahelyek jóval kevesebb mint 1%-át teszik ki az összes feldolgozóipari munkahelynek. Van néhány fontos kivétel mint például Indonézia, ahol a dohánygyártás a feldolgozóipari termelés 8%-át jelenti, valamint Törökország, Banglades, Egyiptom, a Fülöp-szigetek és Thaiföld ahol az arány 2,5-5% között van. Egészében véve azonban nyilvánvaló, hogy a dohánytermelés csak egy kis részt képvisel a legtöbb ország gazdaságában.

Azok a megállapítások, hogy a dohányzásellenőrzés tömeges munkahelyvesztést fog jelenteni rendszerint a dohányipar által finanszírozott tanulmányokon alapulnak, melyek kiszámítják a dohánynak tulajdonítható munkahelyek számát az egyes ágazatokban, az ezekhez a munkahelyekhez kapcsolódó jövedelmeket, a dohányértékesítésből származó adóbevételeket, valamint a dohány hozzájárulását az ország kereskedelmi egyenlegéhez. Ezek a tanulmányok felbecsülik dohánytermesztésből és -gyártásból származó pénzek sokszorozódó hatását a gazdaság más területeire. Azonban az ezekben a tanulmányokban alkalmazott módszerek komoly bírálatot kaptak. Először, a dohánynak a foglalkoztatáshoz és a gazdasághoz való *bruttó* hozzájárulását határozzák meg. Ritkán vagy sohasem veszik figyelembe azt, hogyha az emberek nem költenének pénzt a dohányzásra, akkor azt rendszerint másra költenék, és ezzel alternatív, az elveszettekét pótló munkahelyeket teremtenének. Másodszor, módszereik túlbecsülik az egyes keresletcsökkentő beavatkozások hatását mivel egyes változókra (a dohányzási trendekre és a cigarettagyártás gépesítésének trendjére) vonatkozó becsléseik statikusak.

A dohánynak az egyes gazdaságokra gyakorolt hatását vizsgáló független tanulmányok eltérő következtetésre jutnak. A független tanulmányok ahelyett, hogy a dohánynak a gazdaságra való *bruttó* gazdasági hozzájárulásával számolnának, a *nettó* hozzájárulást veszik figyelembe, azaz minden dohánnyal kapcsolatos tevékenységnek a gazdaságra gyakorolt előnyeit azt követően, hogy figyelembe vették azon alternatív munkahelyek kompenzáló hatását, melyet a dohányzásra el nem költött pénzből keletkeznének. Ezeknek a tanulmányoknak a végkövetkeztetése az, hogy a dohányzásellenőrzési politikának kicsi vagy semmilyen negatív hatása sem lenne a teljes foglalkoztatottságra néhány dohánytermelő ország kivételével.

Ezek a megállapítások nem korlátozódnak a nagyjövedelmű országokra. Sőt van néhány olyan kisjövedelmű ország, mely talán nagy előnyöket élvezhetne. A jelen tanulmány keretében készített háttér tanulmány szerint Banglades, amely szinte minden cigarettáját importálja, kifejezetten profitálna abból, ha a belföldi fogyasztás megszűnne. A gazdaság különböző ágazataiban a munkahelyek akár 18%-os nettó növekedése jönne létre ha a dohányosok a pénzüket más árukra vagy szolgáltatásokra költenék.

A dohányfogyasztás globális csökkenésének a gazdaságokra gyakorolt hatása eltérő lesz a gazdaság típusától függően. Az országok három kategóriába sorolhatók. Az első kategóriába tartoznak azok az országok, melyek több nyersdohányt termelnek mint elfogyasztanak, vagyis a nettó exportőrök: például Brazília, Kenya és Zimbabwe. A második kategóriába tartoznak azok az országok, melyek körülbelül annyit fogyasztanak mint amennyit megtermelnek, vagyis az úgy nevezett „egyensúlyban levő” dohánygazdaságok. A harmadik kategória olyan országokból áll, melyek többet fogyasztanak mint megtermelnek, vagyis a nettó és teljes importőrök. Az utóbbi kategóriába tartozik messze a legtöbb ország és olyan országokat foglal magába mint Indonéziát, Nepált és Vietnámot.

A legtöbb országot tartalmazó csoportban – nettó és teljes importőrök csoportjában – a dohányzásellenőrzés hatásainak legnagyobb részét a fogyasztók viselik, és valószínűleg több munkahely fog létrejönni mint elveszni (6.1. táblázat). Azonban néhány, a dohánytól erősen függő mezőgazdasági ország nettó munkahelyvesztést tapasztalhat. A legrosszabbul azokat a dohánytermelő országokat érinti a dohányzásellenőrzés, melyek a dohány javarészét exportálják pl. Malawi és Zimbabwe. Az egyik modell azt állapította meg, hogy ha a holnapi nappal minden belföldi dohánytermesztés megszűnne Zimbabweban akkor 12%-os nettó munkahelyvesztés lépne fel. Hangsúlyozni kell azonban, hogy egy ilyen szélsőséges forgatókönyv nagyon valószínűtlen.

A háztartások és a kis falusi települések szintjén egy ilyen kiigazítás jövedelemveszteséggel, felfordulással és esetleg áttelepítéssel járna, és sok kormány gondolná fontosnak, hogy megkönnyítse az átállási folyamatot.

6.1. táblázat: A LECSÖKKENT VAGY MEGSZÜNT DOHÁNYFOGYASZTÁSNAK A FOGLAKOZTATÁSRA GYAKOROLT HATÁSÁT VIZSGÁLÓ TANULMÁNYOK

<i>Ország típus, megnevezés, év</i>	<i>A foglalkoztatottság nettó változása a gazdaság százalékában a megadott bázisévben</i>	<i>Feltételezések</i>
Nettó exportőrök		
Kanada (1992)	0,1%	A belföldi fogyasztásra fordított jövedelem-felhasználás teljes megszűnése, a fogyasztás az „átlagos” jövedelem-felhasználási struktúra szerint
Egyesült Államok (1993)	0%	A belföldi fogyasztásra fordított jövedelem-felhasználás teljes megszűnése, a fogyasztás az „átlagos” jövedelem-felhasználási struktúra szerint
Egyesült Királyság (1990)	+0,5%	A dohányfogyasztásra fordított jövedelem-felhasználás 40%-os csökkenése, a fogyasztás a „most leszokott dohányos” jövedelem-felhasználási struktúra szerint
Zimbabwe (1980)	-12,4%	A teljes belföldi dohányfogyasztás és -termelés megszűnése, „átlagos” ráfordítási-kibocsátási struktúra szerint újrafelosztva
Dohányegyensúlyban levő országok		
Dél-Afrika (1995)	+0,4%	A belföldi fogyasztásra fordított jövedelem-felhasználás teljes megszűnése, a fogyasztás a „most leszokott dohányos” jövedelem-felhasználási struktúra szerint
Skócia (1989)	+0,3%	A belföldi fogyasztásra fordított jövedelem-felhasználás teljes megszűnése, a fogyasztás az „átlagos” jövedelem-felhasználási struktúra szerint
Nettó importőrök		
Michigan Állam (USA) (1992)	+0,1%	A belföldi fogyasztásra fordított jövedelem-felhasználás teljes megszűnése, a fogyasztás az „átlagos” jövedelem-felhasználási struktúra szerint
Banglades (1994)	+18,7%	A belföldi fogyasztásra fordított jövedelem-felhasználás teljes megszűnése, a fogyasztás az „átlagos” jövedelem-felhasználási struktúra szerint

Források: Buck, David és mások, 1995; Irvine, I. J. és W. A. Sims, 1997; McNicoll, I.H. és S. Boyle 1992; van der Merwe, Rowena, és mások háttérdozozat; Warner, K. E. és G. A. Fulton, 1994; Warner K. E. és mások, 1996

6.1. KERETES ÍRÁS: SEGÍTSÉG A LEGSZEGÉNYEBB GAZDÁLKODÓKNAK

Nemigen lehet számítani a dohánytermesztés meredek és hirtelen csökkenésére. Amint azt a korábbi fejezetekben láttuk, nagyon valószínűtlen, hogy a dohánytermesztés korlátozásával járó politika a legtöbb országban célszerű vagy politikailag elfogadható volna. Ha csökken a dohány iránti kereslet, akkor az lassan fog bekövetkezni, mely lehetővé teszi a közvetlenül érintettek szintén lassú alkalmazkodási folyamatát.

A politikai döntéshozók számára nagyon fontos, hogy pontosan mérjék fel azt, hogy a fokozatosan csökkenő kereslet hogyan fog hatni a dohánytermesztő közösségekre. A nagyjövedelmű országok többségéből származó tanulmányok azt jelzik, hogy a gazdaság dohánytermesztő területei fokozatosan diverzifikálódtak, tértek át más termesztési ágakra. A nagyjövedelmű országokban a dohánytermesztők évtizedek óta végzik a gazdasági korrekciót, és sok dohánytermesztő közösség ma már diverzifikáltabb gazdaságra építhet mint a múltban. Általános jelenség a további diverzifikáció iránti érdeklődés. Az Egyesült Államokban a dohányfarmerek között végzett felmérés azt jelzi, hogy például a megkérdezettek fele legalább is tudott azokról a nyereséges alternatív mezőgazdasági tevékenységekről, amelyeket a saját országukban más dohányfarmerek folytatnak. A fiatalabb és iskolázottabb farmerek jobban érdeklődnek a diverzifikáció iránt és tartják azt megvalósíthatónak, mint az idősebb farmerek. A farmerek egy jelentős

kisebbsége tudott a változtatás lehetőségeiről, de felismerték, hogy a változás lassú lesz. Bár tíz farmerből több, mint nyolc mondta, hogy továbbra is dohánytermesztő marad, háromból egy mondta, hogy azt javasolják gyermekeiknek, hogy ne maradjanak ebben az üzletágban.

Mindazonáltal sok indok van arra, hogy a kormányok miért akarják támogatni a legszegényebb farmereket az átállási költségek terén: a gazdaságok jelentősen hozzájárulnak a vidéki foglalkoztatáshoz és sok társadalom társadalmilag fontosnak tekinti azokat. Továbbá, a gazdák jelentős politikai ellenállást képviselhetnek a dohányzásellenőrzéssel szemben. A kormányok részéről a megfelelő módszer sok különböző tevékenységet foglalna magába, mint például a stabil mezőgazdasági és kereskedelmi politika ösztönzését, széleskörű, vidéki fejlesztési programok biztosítását, a terménydiverzifikáció segítését, mezőgazdasági továbbképzést, valamint egyéb a biztonsági hálót erősítő intézkedéseket. Néhány kormány azt javasolta, hogy ezt a támogatást a dohánytermék-adókból kellene finanszírozni. A kormányzatok a helyi kezdeményezésekből is tanulhatnak. Az Egyesült Államokban például néhány, hagyományosan a dohánytermesztéstől függő, vidéki közösség összefogott a közegészségügyi testületekkel olyan koncepciók egyeztetésére, amelyek csökkentik a dohányfogyasztást és ugyanakkor támogatják a fenntartható vidéki közösségeket.

A magasabb dohánytermék adók csökkentik az állami bevételeket?

A politikai döntéshozók gyakran érvelnek a dohánytermék adó emelése ellen azzal, hogy az ebből származó keresletcsökkenés létfontosságú bevételeket fog elvenni az államtól. Valójában ennek az ellenkezője igaz rövid és közép távon, bár a nagyon hosszú távú helyzet kevésbé biztos. Az adóbevételek várhatóan emelkedni fognak rövid és közép távon mivel bár a magasabb árak nyilvánvalóan csökkentik a fogyasztást, a cigaretták iránti kereslet viszonylag rugalmatlan. Tehát a cigarettafogyasztás csökkeni fog, de kisebb arányban mint az árak fognak emelkedni. Az Egyesült Királyságban például a cigaretta adóját ismételten emelték az elmúlt három évtized során. Részben az emelések miatt és részben a dohányzás egészségügyi következményeinek állandóan fokozódó tudatosulása miatt a fogyasztás meredeken csökkent ez alatt az időszak alatt: az évente eladott cigaretták darabszáma 138 milliárdról 80 milliárdra csökkent három évtized alatt. A bevételek azonban még most is emelkednek. Az Egyesült Királyságban minden 1%-os adóemelés az állami bevételek 0,6-0,9%-os növekedésével járt (lásd a 6.1. ábrát). A jelen tanulmány számára kifejlesztett modell arra a következtetésre jut, hogy a cigaretta jövedéki adójának az egész világra kiterjedő, szerény, 10%-os emelése az adóbevételeket általánosan mintegy 7%-kal növelné országoként más és más mértékben.

Egyes nem-árjellegű intézkedésektől – például a reklámtilalomtól, a tömeges információáramlástól, a figyelmeztető feliratoktól – az ember azt várná, hogy csökkentik a bevételeket. A nikotinhelyettesítő terápiát liberalizáló beavatkozások valamint egyéb leszokást segítő tevékenységek szintén csökkentik a fogyasztást és ezáltal a bevételeket is. Azonban a bevételekre gyakorolt hatásuk fokozatos lesz, és az adóemelést is magába foglaló, átfogó dohányzásellenőrzési csomag várhatóan bevételnövekedéshez fog vezetni.

Természetesen fontos annak felismerése – ha a dohányzásellenőrzés végső célja az, hogy az emberek egészségének javára szolgáljon –, hogy ideális esetben a politikai döntéshozó azt szeretné látni, hogy a dohányfogyasztás olyan alacsony szintre esik vissza, hogy végül a dohánytermék adóból származó bevételek is csökkenni kezdenek. Ez a végső bevételcsökkenés tekinthető majd a dohányzásellenőrzés sikerének fokmérőjének – illetve a társadalom abbéli hajlandóságának, hogy fizessen a lecsökkent dohányzással járó egészségügyi előnyökért. De ez egy elméleti lehetőség és nem egy valószínű forgatókönyv. A jelenlegi dohányzási szokások alapján a dohányosok száma várhatóan növekedni fog a kisjövedelmű országokban az elkövetkező három évtized során. Éppen ilyen fontos az, hogy a kormányok szabad kezet kapjanak olyan alternatív jövedelmi adó vagy fogyasztási adó bevezetésére, amely pótolná a dohánytermék adókból származó bevételt.

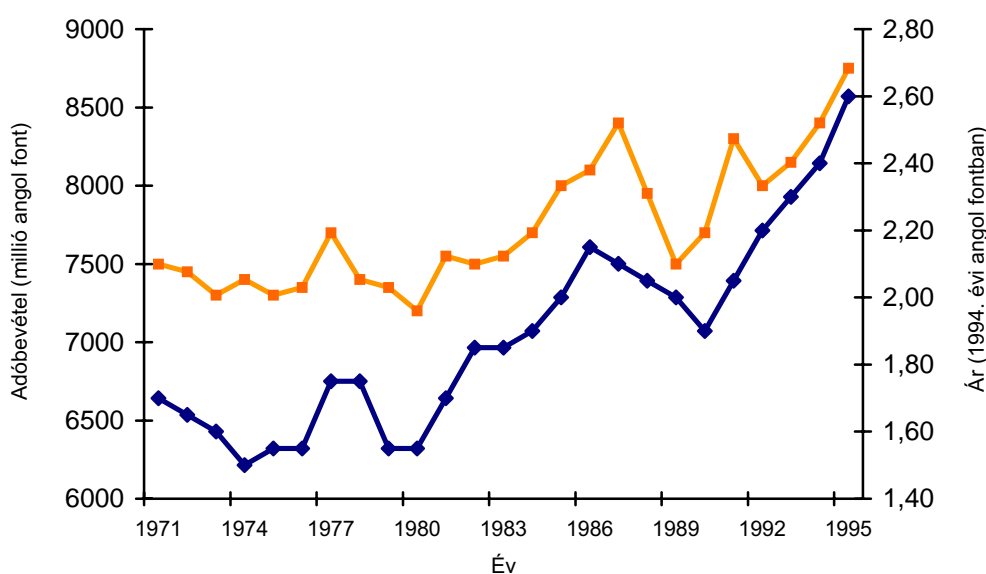
A magas dohánytermék adók a csempészet óriási növekedését fogják okozni?

Vannak akik azzal érvelnek, hogy a magasabb adómértékek hozzájárulnak majd a cigarettacsempészet és az ehhez kapcsolódó bűnözői tevékenységek fokozódásához. Ez a forgatókönyv szerint a cigarettafogyasztás magas marad és az adóbevételek csökkennek. Azonban számos nagyjövedelmű ország tapasztalatainak ökonometriai és egyéb elemzése azt mutatja, hogy az adóemelések még a nagymértékű csempészet jelenlétében is bevételnövekedést hoznak és csökkentik a cigarettafogyasztást. Tehát, bár a csempészet kétségkívül komoly probléma, és bár az egyes országok között a dohánytermék adó mértékében található igen nagy különbségek ösztönzést jelentenek a csempészek számára, a csempészetre való megfe-

elő reagálást nem az adómérték csökkentése vagy az adóemelésről való lemondás jelenti. Ehelyett sokkal helyénvalóbb a bűnözés szigorú kezelése. A második logikai következtetés az, hogy a cigaretta adómértékének a szomszédos országok közötti harmonizálása segítene a csempészet indítékainak csökkentésében.

6.1. ábra: A DOHÁNYADÓ EMELÉSÉVEL A KÖLTSÉGVETÉS BEVÉTELEI IS NŐVEKEDNEK

A tényleges árak illetve a dohányadóból származó bevételek az Egyesült Királyságban, 1971-1995

Forrás: Townsend, Joy. „Az adópolitika szerepe a dohányzásellenőrzésben.” Abedian, I. és mások A dohányzásellenőrzés gazdaságtana. Cape Town, Dél-Afrika. Cape Town Egyetem

Kanada példája egyértelműen illusztrálja ezt a megállapítást. Az 1980-as és az 1990-es évek elején Kanada erőteljesen megemelte a cigaretta adóját olyan mértékben, hogy a cigaretta tényleges ára jelenősen emelkedett. 1979 és 1991 között a tizenévesek dohányzása közel kétharmadával csökkent, a felnőttek dohányzása csökkent és a cigaretta adóbevételek jelentősen nőttek. Azonban a nagymértékben megnőtt csempészet miatti aggályok következtében a kormány erősen csökkentette az adókat. Erre válaszként a dohányosok aránya megnőtt a tizenévesek körében és ismét emelkedett az egész lakosság körében is. Közben a dohánybevételek az előrejelzésekhez képest több mint kétszeresével csökkentek.

Dél-Afrika tapasztalatai is tanulságosak. Az 1990-es évek során Dél-Afrika nagymértékben – több mint 450%-kal – emelte a cigaretta jövedéki adóját. Az eladási árban az adó aránya így 38%-ról 50%-ra emelkedett. Nem meglepő módon a csempészet is nőtt nulláról 6%-ra, mely a világátlagot jelenti. Az értékesítés több, mint 20%-kal csökkent, mely jelentős nettó fogyasztáscsökkenést jelez a megnőtt csempészet dacára. Közben az összes adóbevételek reálértéken több, mint megduplázódtak.

Egy ökonometriai tanulmány vizsgálta a különböző adóforgatókönyvek potenciális hatását az európai országok közötti cigarettacsempészet indítékaira. Az elemzés megállapítja, hogy az európai csempészet szintjénél többször nagyobb szint mellett is a magasabb adók nagyobb bevételeket hoznának. A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy az áremelkedés által ösztönzött csempészet valószínűleg azokban az országokban okoz jelentősebb problémát, ahol a cigaretta ára már amúgy is magas. Az áremelések gyakorlatilag nem lennének hatással az olcsó cigarettával rendelkező országokba való csempészetre.

A szegény fogyasztók fogják viselni a legnagyobb pénzügyi terheket?

Sok társadalomban egyetértés van azzal kapcsolatban, hogy az adórendszer igazságos legyen abban az értelemben, hogy azokat kell a legkeményebben megadóztatni, akik leginkább képesek fizetni. Ez a konszenzus tükröződik például a progresszív személyi jövedelemadó rendszerekben, ahol a marginális adókulcsok a jövedelem növekedésével emelkednek. A dohánytermék adók azonban regresszívek, azaz éppen úgy mint más fogyasztási cikkek jövedéki adói aránytalanul nagy pénzügyi terheket rónak a kisjövedelműekre. Ezt a regresszivitást még tovább emeli az, hogy a dohányzás mindennaposabb a szegény háztartásokban, mint a gazdagabbakban, tehát a szegényebb dohányosok jövedelmük nagyobb részét költik a cigaretta adójára mint a gazdag dohányosok.

Felmerül az az aggály, hogy az adók emelésekor a szegény fogyasztók jövedelmük egyre nagyobb részét fogják cigarettára költeni, mely a családban komoly nélkülözéseket fog eredményezni. Még lecsökkent kereslet mellett is igaz lesz az, hogy a szegény fogyasztók többet dohányoznak mint a gazdagok és ezáltal több adót is fognak fizetni. Azonban számos tanulmány kimutatta, hogy a kis jövedelemből élő emberek érzékenyebbek az árváltozásokra mint a nagyjövedelműek. Fogyasztásuk meredekebb csökkenésével a *viszonylagos* adóterhük a gazdagabb fogyasztókhöz képest csökkeni fog, bár így is több adót fognak fizetni. Az Egyesült Királyságból illetve az Egyesült Államokból származó két tanulmány támogatja azt az elgondolást, hogy a dohánytermék adó *emelése* progresszív legyen, bár *maga* a dohánytermék adó regresszív. Szükséges, hogy a kis- és közepes országokban végzett további vizsgálatok megerősítsék ezt a megállapítást. Természetesen minden egyes dohányosnak le kell majd mondania a dohányzás érzékelt előnyeiről és el kell szenvednie az elvonás költségeit, és ezek a veszteségek aránylag nagyobbak lesznek a szegény fogyasztók esetében.

A dohánytermék adóknak mint minden más egyszeri adónak azon célkitűzésen belül kell működni mely biztosítja, hogy az adók és kiadások teljes rendszere arányos vagy progresszív. Manapság a legtöbb ország adórendszere sok különböző adó keverékéből áll, ahol az általános célkitűzés az, hogy a rendszer progresszív ill. arányos legyen, még akkor is ha a rendszerben vannak olyan adók vagy elemek, melyek regresszívek. A dohánytermék adó regresszivitásának ellentételezésére a kormányzatok progresszívebb adókat vagy egyéb transzfer programokat vezethetnek be. A jól megcélzott szociális szolgáltatások (pl. oktatás és egészségügyi programok) biztosítása ellentételezni tudná a dohányra kivetett adók regresszivitását.

Bár elvileg a közérdekű dolgokat az általános bevételekből kellene finanszírozni, a dohány megadóztatásának páratlan jövedelemtermelő képességét nem lehet figyelmen kívül hagyni. Kínában becslések szerint a cigaretta adójának 10%-os emelése a fogyasztást 5%-kal csökkentené és a bevételeket 5%-kal növelné, és ez a növekedés elegendő lenne a nélkülözhetetlen egészségügyi szolgáltatások finanszírozására Kína legszegényebb 100 millió polgára részére.

Költségekkel jár az egyének számára a dohányzásellenőrzés?

A cigarettafogyasztás csökkentése révén a dohányzásellenőrzési módszerek csökkentik a dohányos elégedettségét vagy a dohányzás számára nyújtott előnyeit – éppen úgy, mint bármilyen más fogyasztási cikk megnyirbált fogyasztása csökkenti a fogyasztók jólétét. A rendszeres dohányzóknak vagy fel kell adniuk a dohányzás élvezetét vagy meg kell fizetniük a leszokás költségeit, vagy mindkettőt. Ez a fogyasztói többlet csökkenését jelenti, és ezt kell szembeállítani a dohányzásellenőrzés előnyeivel.

Azonban amint azt már korábban láttuk, a dohány nem egy szokásos előnyökkel rendelkező tipikus fogyasztási cikk a függőségi és tájékoztatási problémák miatt. A nikotinfüggő dohányos számára aki sajnálja, hogy dohányzik és kinyilvánítja leszokási óhaját, a dohányzás előnyei közé tartozik valószínűleg az elvonás elkerülése is. Ha a dohányzásellenőrzési intézkedések csökkentik az egyes dohányosok fogyasztását akkor ezek a dohányosok jelentős elvonási költségekkel néznek szembe.

Mivel a legtöbb rendszeres dohányos kinyilvánítja leszokási óhaját de egyedül kevesen járnak sikerrel, valószínűnek tűnik, hogy a leszokás érzékelt költsége nagyobb mint a dohányzás folytatásának érzékelt ára mint például az egészségkárosodás. A magasabb adók azzal, hogy a dohányzás folytatásának költségét nagyobbá teszik mint a leszokás költsége, néhány dohányost leszokásra fognak ösztönözni. Azonban ezeknek a dohányosoknak még mindig számolniuk kell a leszokás költségeivel. A dohányzás egészségügyi következményeire vonatkozó tájékoztatás növelné a dohányzás folytatásának érzékelt árát, és figyelmeztetné a dohányosokat a leszokás előnyeire. A nikotinhelyettesítő terápiához (NRT) való szélesebbkörű hozzájutás segítené a leszokási költségek csökkentését.

Érvként felmerülhet, hogy a dohányzásellenőrzési intézkedések nagyobb költségeket fognak róni a szegényebb emberekre, mint a nagyobb jövedelemmel rendelkezőkre. De ha ez igaz a dohány esetében, akkor ez nem egyedülálló a közegészségügy terén. Számos egészségügyi előírás vagy beavatkozás betartása – például a gyermekek védőoltása vagy a családtervezés – gyakran költségesebb a szegény háztartások számára. A szegény családoknak például hosszabb utat kell gyalogolniuk a rendelőbe mint a gazdagabbaknak és közben jövedelemtől eshetnek el.

Amikor a dohányosoknál a fogyasztói többlet csökkenéséről beszélünk, fontos, hogy különbséget tegyünk a rendszeres dohányosok és a többiek között. Az olyan gyerekek vagy tizenévesek számára, akik vagy kezdő vagy csak potenciális dohányosok, a dohányzás abbahagyása kevésbé súlyos költségekkel jár, mivel a függőség még nem alakult ki és ezért az elvonási költségek minimálisak lesznek. Lehet, hogy egyéb árat is kell fizessenek a leszokásért, például, hogy a kortársak kevésbé fogadják be őket, a szülők elleni lázadásból kisebb elégedettséget szereznek, és elvesztik a dohányzással járó egyéb élvezeteket.

Kifizetődik-e a dohányzásellenőrzés?

Most feltesszük a kérdést, hogy a dohányzásellenőrzés a többi egészségügyi beavatkozáshoz viszonyítva költséghatékony-e. A beavatkozást tervező kormányzatok számára ez egy további fontos szempont lehet annak eldöntésében, hogy hogyan tovább.

A különböző egészségügyi beavatkozások költséghatékonyasága úgy mérhető, hogy felbecsüljük, hogy egy-egy beavatkozással várhatóan hány egészséges életévet nyerhetünk a beavatkozáshoz szükséges közpénz fejében. A Világbank „Beruházás az egészségügybe” című 1993. évi, a világ fejlődéséről szóló jelentése szerint a dohányellenőrzési politikák költséghatékonyak tekinthetők és érdemes beleépíteni azokat a minimális egészségügyi ellátási csomagba. Meglévő tanulmányok azt jelzik, hogy a dohányzásellenőrzési politikán alapuló programok egy megmentett diszkontált egészséges életévre (egy rokkantsággal korrigált életév, vagy DALY) vetítve kb. 20-80 dollárba kerülnek.

A jelen tanulmány keretében számításokat végeztünk a 4. fejezetben tárgyalt keresletcsökkentő beavatkozások hatékonyságára vonatkozóan: adóemelés, nem-árjellegű intézkedési csomag, benne a reklámozási- és promóciós tilalom, szélesebbkörű egészségügyi tájékoztatás és a nyilvános helyeken a dohányzás korlátozása, valamint a nikotinhelyettesítő terápiák (NRT). A megállapítások különösen a kis- és közepes jövedelmű országok számára lehetnek értékesek annak meghatározásában, hogy a saját igényeiknek megfelelő beavatkozások mire helyezik a hangsúlyt.

A számításokat a 4.1. keretben ismertetett modell segítségével végeztük. A modell feltételrendszerét és bemenő adatait részletesen a jelen tanulmány háttéranyaga ismerteti. Néhány beavatkozás, mint például az adóemelés vagy a reklámozás és promóció betiltása nulla vagy minimális költséggel jár, ezeket nevezzük „tollvonásos” beavatkozásoknak. Az óvatos becslés érdekében a modell jelentős végrehajtási és adminisztrációs költségeket határozott meg és számolt az NRT gyógyszerköltségével is. Ezek a költségek azonban nem foglalták magukba az egyének által viselt esetleges költségeket. Az eredmények (6.2. ábra) azt jelzik, az adóemelés messze a legköltséghatékonyabb beavatkozás és előnyösen hasonlítható össze sok egészségügyi beavatkozással. A magasabb dohánytermék adók emelésének és figyelésének adminisztrációs költségeire vonatkozó feltételezésektől függően egy 10%-os adóemelés végrehajtása rokkantsággal korrigált életévenként (DALY)¹ 5 dollár alatt lenne (de nem valószínű, hogy több lenne 17 dollárnál). Ez a kormányok által finanszírozott sok más egészségügyi beavatkozással (pl. gyerekek védőoltása) összehasonlítható költséghatékonyasági értékeket jelent. A nem-árjellegű intézkedések szintén nagyon költséghatékonyak lehetnek a kis- és közepes jövedelmű országokban. A számításoknál használt feltételrendszerrel függően egy intézkedés-csomag rokkantsággal korrigált életévenként (DALY) mindössze 68 dollárba kerülne. Ez a költséghatékonyasági szint megfelel sok, a közegészségügyben használt beavatkozásnak, pl. a beteg gyerekek integrált kezelésének melynek becsült költsége rokkantsággal korrigált életévenként (DALY) 30-50 dollár között van a kisjövedelmű országokban és 50-100 dollár között a közepes jövedelmű országokban.

6.2. táblázat: A DOHÁNYELLENŐRZÉSI MÓDSZEREK KÖLTSÉGHATÉKONYSÁGA
Különböző dohányzásellenőrzési beavatkozások értékei (USA dollár/megmentett DALY)
régiók szerint

Régió	10%-os áremelés	5%-os hatékonyságú nem-árjellegű intézkedések	NRT (az állam biztosítja) a költségek 25%-ának fedezésével
Kelet-Ázsia és a csendes-óceáni térség	3-13	53-212	338-355
Kelet-Európa és Közép-Ázsia	4-15	64-257	227-247
Latin-Amerika és a Karibi-térség	10-42	173-690	241-295
A Közép-Kelet és Észak-Afrika	7-28	120-482	223-260
Dél-Ázsia	3-10	32-127	289-298
Szahara alatti Afrika	2-8	34-136	195-206
Kis ill. középjövedelmű	4-17	68-272	276-297
Nagyjövedelmű	161-645	1.347-5.388	746-1.160

Megjegyzés: A számításoknál 3%-os diszkontrátát használtunk, az előnyöket 30-éves időperiódusra prognosztizáltuk; a nem-árjellegű beavatkozásoknál a költségeket 30-éves időperiódusra prognosztizáltuk. Az értéktartományok a beavatkozások elvégzése költségeinek az éves GDP 0,005%-ától 0,02%-ig való változtatásából származnak.

Forrás: Ranson, Kent, P. Jha, F. Chaloupka, és A. Yurekli. *Az áremelések és egyéb dohányzásellenőrzési beavatkozások hatásossága és költséghatékonysága.* Háttéranyag

A tanulmány vizsgálja a nikotinhelyettesítő terápiákhoz (NRT) való szélesebb-körű hozzájutás költséghatékonyságát is. Ezeknél a számításoknál azt feltételeztük, hogy az NRT költségét közpénzekből fedezik. Az eredmények azt jelzik, hogy a kormányoknak óvatosnak kell lenniük és helyi költséghatékonysági elemzéseket kell végezniük mielőtt úgy döntenek, hogy ezeket az új terápiákat közvetlenül a közellátás keretében biztosítják. Fontos annak kihangsúlyozása, hogy a hozzáférés liberalizálása egymagában valószínűleg sokkal költséghatékonyabb lesz és, ahogy nő a hatékonyság valamint a leszokni kívánó felnőttek száma, úgy fog javulni az NRT költséghatékonysága is.

Nyilvánvaló, hogy még több kutatásra van szükség ahhoz, hogy meg tudjuk határozni az intézkedés-csomagok hatékonyságát, a különböző jövedelmi szintű országokban várható költséghatékonyságát, valamint az egyénekre jutó költségeit.

Csak kezdetleges becslések vannak egy átfogó dohányzásellenőrzési program *megvalósítási* költségeire. A nagyjövedelmű országokból származó bizonyítékok azt jelzik, hogy egy ilyen átfogó programot igen kis összeggel lehet biztosítani. A nagyon átfogó programmal rendelkező nagyjövedelmű országok fejenként és évente 50 dollárcent és 2,50 dollár közötti összeget költenek ezekre a programokra. Ezek szerint a dohányzásellenőrzést a kis- és közepes jövedelmű országok is valószínűleg megengedhetik maguknak még azokban az országokban is, ahol az egy főre jutó egészségügyi kiadások igen alacsonyak. A Világbank „Beruházás az egészségügybe” című 1993. évi, a világ fejlődéséről szóló jelentése becslése szerint egy olyan közegészségügyi beavatkozási csomag bevezetéséhez, mely a dohányzásellenőrzést is magába foglalja, a kormányzatoknak fejenként 4 dollárt kellene költeniük a kisjövedelmű országokban és 7 dollárt a közepes jövedelmű országokban. A dohányzásellenőrzés az egész csomagnak csak egy kis részét jelentené.

Megjegyzés

1. A rokkantsággal korrigált életév (DALY) időalapú mérőszám mely lehetővé teszi az epidemiológusok számára, hogy egy mutatószámmal határozzák meg a korai halál miatt elvesztett élet éveket (ahol a korai halál az a halál ami az előtt az életkor előtt következik be, amit a haldokló személy várhatóan élt volna) valamint egy adott súlyosságú és időtartamú rokkantsággal élt éveket. Egy DALY egy elvesztett egészséges életévet jelent.